

36.2 Charakteristika niektorých typológií učiteľstva

Z doterajších typológií učiteľstva spomenieme aspoň niektoré.

36.2.1 Dóringova typológia učiteľstva

Doringove
typy
učiteľov

Jednu z najčastejšie uvádzaných typológií učiteľstva vytvoril W. O. Dóring.² W. O. Dóring vychádzal z typológie osobnosti E. Sprangera založenej na životných postojoch (uprednostňovaných hodnotách v živote), resp. úkladných psychických aktoch osobnosti a na základe toho určil potom šesť úkladných typov osobnosti, ktoré sa Dóring pokúsil aplikovať na učiteľ'a, a to takto: "

Ideový
(náboženský)
typ

Ideový (náboženský) typ učiteľa charakterizuje pocit vnútornej nevyhnutnosti každý svoj krok posudzovať z hľadiska zmyslu života (vyšších princípov). Často má výrazný sociálny zmysel. Charakterove je spolahlivý. Je príliš vážny, uzavretý, bez zmyslu pre humor. Nemá dar priblížiť sa žiakom a porozumieť im, pretože sa nevie vžiť do ich postavenia a problémov; má málo zmyslu pre detskú hru, vidí v nej záhal'ku. Estetická štruktúra býva u neho dosť slabá, k umeniu nemá dobrý vzťah. Žiakom sa javí pri vyučovaní ako nudný pedant.

Ideový (náboženský) typ učiteľa nie je vedecky orientovaný, stavia sa proti vedeckému pohľadu na prírodu a spoločnosť. Žiakov chce vychovávať podľa vlastných predstáv, vlastného chápania života, čím si ich často iba odcudzuje.

Tento typ rozdeľuje Dóring na dva podtypy: a) viac *citový (pietistický) typ* a b) viac *intelektuálny (ortodoxný) typ*, pričom existujú aj prechodné typy (nábožensko-estetický:, nábožensko-sociálny atd.). Citový typ je viac

²Donng, W. O.: Untersuchungen zur Psychologie des Lehrers, Leipzig, 1925, str. 214-233

upriamený esteticky a sociálne, kým intelektuálny typ viac teoreticky a politicky. Prvý typ si žiaci skor vážia, majú ho radi, no je makký, ťažko si vie udržať disciplínu. Druhý typ si žiaci spravidla vážia pre jeho pevné morálne postoje, ale nemajú ho radi pre jeho pedantstvo, "suchárstvo", nedostatok pochopenia, optimizmu a zmyslu pre humor.

Estetický typ charakterizuje prevaha iracionálneho (fanfázie a citu) nad racionálnym (myslením) v konaní, schopnosť vcit'ovať sa a takmer pudová potreba utvárať a formovať žiakovu osobnosť, a to nie kvôli žiakovi samotnému, ale z vlastnej rozkoše, radosti utvárať, formovať. Nejde mu tak o to, aby vychoval platného člena ľudskej spoločnosti, ale nezávislé individuum. Tento typ má dva varianty:

Estetický
typ

a) *Typ aktívne tvorivý*, pre ktorý žiaci vlastne znamenajú možnosť a príležitosť utvárať ich (ako umelecké diela). Chýba tu obetavá láska k deťom, ohľad na ne - riadi sa vlastnou predstavou individuality. Pretože neberie ohľad na konkrétnu žiakovu osobnosť, je akýmsi "násilným tvorcom", je často sklamaný výsledkami svojho výchovného posobenia. Spravidla má však úspech u Žižkov podobného založenia, na ktorých má silný vplyv. Inak vie využiť živú fantáziu, vie vzbudzovať nadšenie pre prácu, pre sebvýchovu. Tomuto typu nepripisuje Daring väčšie predpoklady pre úspech v učiteľskom povolání. Učiteľ tohto typu sa sám obyčajne necíti v ňom spokojný.

b) *Typ pasívne receptívny*, ktorý charakterizuje väčší ohľad na žiaka, potreba spolupracovať s ním, zúčastniť sa na jeho duševnom živote. Preto rád vyhradáva na žiakovej osobnosti to, čo je v nej osobité, a to rozvíja. Vie sa vcítiť aj do psychiky žiaka iného založenia a zacielenia a neusiluje sa ho formovať za každú cenu podľa vlastnej predstavy. Žiaci ho majú spravidla radi.

Sociálny typ učiteľa charakterizuje to, že svoje sympatie neobmedzuje iba na jednotlivcov alebo skupiny, ale upriamuje sa na všetkých žiakov triedy, Podľa Döringa je tento typ ideálnym učiteľom, ak má aj črty estetického, a to pasívne receptívneho typu, najmä schopnosť vcit'ovať sa do žiakovej psychiky. Je trpezlivý až k sebazapreniu. Ak mu chýba žiaduca fantázia, vyznačuje sa jeho výklad triezvosťou, je málo zápalistý, žiaci sa nudia. Ak mu chýba schopnosť vcítiť sa do psychiky žiakov, ťažko sa im približuje. Jeho základným úsilím je vychovať spoločensky prospešných ľudí. Žiaci ho obyčajne majú radi, ale spravidla si ho nevážia. Aj sociálny typ učiteľa má rozne prechodné typy.

Sociálny typ

Teoretický typ učiteľa charakterizuje väčší záujem o teoretické poznanie o vyučovací predmet ako o samého žiaka. Nevytyčuje si ani cieľ ho poznať a porozumieť mu. Vzdelanie chápe intelektualisticky, a preto zmysel svojej práce vidí vo vstúpaní poznatkov, v rozvíjaní poznania, bez vyhranenejšieho vzťahu k zodpovednosti za všestranný rozvoj žiakovej osobnosti. Ak má tvorivé nadanie (isté črty estetického typu), môže sa stať ideálnym učiteľom. Ak je viac pasívny, reproduktívny podáva žiakom vedomosti viac mechanicky. Vtedy mu chýba osobný vzťah k žiakom, je k nim chladný,

Teoretický
typ

objektívny a vecný. Učiteľ a teoretického typu sa žiaci skor obávajú, ako ho majú radi.

Ekonomický
typ

Ekonomický typ učiteľa charakterizuje úsilie s minimálnym vynaložením síl dosiahnuť u žiakov maximálne výsledky. Je často vynikajúcim metodikom. Rád vedie žiakov k samostatnej práci, a to duševnej, ako aj telesnej. Je utilitarista. Aj vzdelanie chápe ako osvojenie prakticky užitočných vedomostí a zručností - o to sa usiluje aj u žiakov, t. j. chce ich pripraviť na život. Je príliš reálny, "praktický", nedoceňuje fantáziu. Žiaci ho skor oceňujú, ako majú radi.

Mocenský
typ

Mocenský typ učiteľa charakterizuje tendenciu a presadzovať vlastnú osobnosť. Riadi sa skor úsilím uplatniť sa, vyniknúť, presadiť svoje názory, postoje, spôsoby atď., ako láskou k žiakom. S rozkošou prežíva vedomie vlastnej prevahy. Žiaka chce utvárať iba podľa vlastných predstáv. Často nespravodlivo karhá a trestá. S uspokojením prežíva, ak sa ho žiaci boja. Neváha použiť najrozličnejšie zásahy a zákazy, vyhrážky, aby si udržal moc. Žiaci sa ho spravidla boja.

36.2.2 Lukova typológia učiteľstva

Zo starších typológií učiteľstva je známa typológia E. Luku.³

Lukove typy
učiteľov

E. Luka pri svojej typológii učiteľstva vychádza z dvoch kritérií: a) ako učiteľ reaguje na posobiace podnety, b) ako spracúva vonkajšie podnety vo svojej psychike. V prvom prípade rozdeľuje učiteľov na dva typy, a to *reflexívny* (uvažujúci) *typ*, ktorý sa vyznačuje tým, že medzi posobiace podnety a reakcie na ne vkladá uvažovanie, a *naivný* (bezprostredný) *typ*, ktorý sa vyznačuje tým, že na posobiace podnety reaguje bezprostredne (bez uvažovania). Aj podľa druhého kritéria rozdelil učiteľov na dva typy, a to na *reprodukčný typ*, ktorý podnety z vonkajšieho sveta vnútorne nespracúva, iba *ich* vo svojej činnosti reprodukuje a na *produktívny typ*, ktorý vonkajšie podnety vnútorne spracúva, pretvára a tvorivo domýšľa. Sprasným uplatnením oboch uvedených kritérií určil Luka *štyri* typy učiteľov, a to:

Naivne
reproduk-
tívny typ

Naivne reprodukčný typ učiteľa, ktorý sa vyznačuje "pedagogickou duchaprítomnosťou". Na nové, neočakávané pedagogické situácie reaguje skor inštinktivne správne. Žiakom iba sprostredkúva vedomosti a sám od nich vyžaduje prevažne pamäťové ("nabíľované") vedomosti. Žiakov nevedie k samostatnej tvorivej práci, k utváraniu vlastných názorov, postojov atď., ktoré spravidla aj jemu chýbajú. Hodí sa skor do nižších tried základnej školy, kde ho žiaci aj obľubujú: starší žiaci ho však nemajú radi.

³ Luka, E.: Problem der Charakterologie, Archiv für gesamte Psychologie, zv. 71, 1908 (citované podľa Ďurič, L.: Výkonnosť a únava učiteľov vo vyučovacom procese, SPN Bratislava, 1969, str. 14-16)

Naivne produktívny typ učiteľa sa vyznačuje svojráznym, tvorivým spracovaním učebnej látky i pedagogicko-psychologických poznatkov, ktoré mu umožňujú robiť pohotové pedagogické opatrenia. Príznačná je preň istota pedagogického rozhodovania, pedagogická duchapritomnosť. Jeho pedagogické opatrenia sú prirodzené. Živé a obsiahle vedomosti mu umožňujú dosahovať dobré výsledky v pedagogickej práci.

Naivne
produktívny
typ

Reflexívne reproduktívny typ učiteľa a charakterizuje neistota, rozkolísanosť a nesamostatnosť. O všetkom dlho rozmýšľa, ale svoje vedomosti nevie tvorivo, správne zužitkovať. Pomerne dobre sa orientuje v známych, opakujúcich sa pedagogických situáciách, no nové, neočakávané situácie mu spôsobujú veľké ťažkosti a zväčša ich rieši neúspešne. Sám pokladá výchovnú činnosť za náročnú. Nevie správne hodnotiť vedomosti žiakov. Žiaci si tento typ učiteľov obyčajne nevážia, ani ho nemajú radi.

Reflexívne
repro-
duktívny typ

Reflexívne produktívny typ učiteľa sa ťažko vie priblížiť k žiakom, pochopiť ich, poznať ich individuálne osobitosti. Aj keď sa pri riešení pedagogických problémov usiluje využívať svoje vedomosti, jeho pedagogické opatrenia sú z už uvedeného dôvodu často neadekvátne, žiaci ich nepokladajú za spravodlivé, primerané. Chýba mu citový zápal a oduševnenie, je viac-menej uzavretý do seba. Príznačné je však preň úsilie byť dobrým učiteľom. Žiaci si takýto typ učiteľa síce vážia, ale zriedka ho majú radi.

Reflexívne
produktívny
typ

36.2.3 Vorwickelova typológia učiteľstva

Vorwickelova typológia učiteľstva je už špecifickejšia, pretože jeho kritérium delenia učiteľov vychádza z vlastnej učiteľovej pedagogickej práce, a to konkrétne z toho, či učiteľ venuje väčšiu pozornosť vzdelávaniu žiakov (učeniu a učivu) alebo ich výchove, formovaniu žiakovej osobnosti (teda žiakovej osobnosti).⁴ Na základe toho rozdelil učiteľov na dva základné typy: *vecný* a *osobný typ*, pričom oba majú po dva podtypy.

Vorwicke-
love typy
učiteľov

Striktne vecný typ učiteľa charakterizuje jednostranný pohľad na skúšobnú látku, ktorú sa usiluje čo najstarostlivejšie didakticky spracovať a pod ňu máva zbožnú úctu k učebnici, jej obsahu, členeniu a formuláciám. Najradšej by ju "presadil" do hláv žiakov. Býva jednostranným činiteľom pamäti a staticky vštepovaných pojmov a predstáv. Spravidla používa tie isté úlohy, príklady, morálne príbehy a poučenia, vtipy, jeho duch akoby bol identický s pamäťou. Úspech dosahuje spravidla u priemerných žiakov a u žiakov vyznačujúcich sa mechanickou pamäťou. Nenúti žiakov k samostatnému mysleniu, ani ho u nich nerozvíja,

Striktne
vecný typ

Oduševnene vecný typ učiteľa v učebnej látke vidí iba činiteľa formulujúceho poznávacíe procesy, intelekt žiakov. Preto učivo analyzuje do najjemnejších poznávacích myšlienkových aktov, "atomizuje" látku. Jeho výklady sú iba logickou činnosťou. Tento "logizujúci" odborník často nevidí

Oduševnene
vecný typ

• Vorwickel, E.: Psychologie der Padagogik, Berlin, 1921, str. 108-122

vo svojích žiakoch ľudské individuum, rodiace sa charaktery, ale iba pasívne koreláty svojej logicky usporiadanej učebnej látky. Zle sa pri ňom majú najmä žiaci s tendenciou tvoriveho myslenia, pretože sa nemožu uplatniť. Žiakov (ako triedu) málo aktivizuje, najradšej sa obracia na skupinu "chápujúcich", s ktorými pracuje. Ostatní žiaci sú mu množstvom, s ktorým sa neoplatí pracovať.

Naivne
osobný typ

Naivne osobný typ učiteľa vo výbere učiva, v jeho podávaní i voči žiakom si počína podstatne benevolentnejšie. Najsilnejším faktorom je u neho cit. Je nestály v úsudkoch aj vo výkonoch, robí časté prehmaty, ktoré potom . "napráva". Rozhoduje sa skor srdcom ako triezvou úvahou. Žiaci tento typ majú radi, aj ho nenávidia. Často má zrážky s rodičmi a v učiteľskom zbore. Je úspešný najmä tam, kde možno posobiť citove (napr. v umeleckej výchove pri vyučovaní literatúry). Je schopný navodiť spoluprácu žiakov, najmä v menších skupinách.

Uvedomene
osobný typ

Uvedomene osobný typ učiteľa charakterizuje jednota intelektuálneho a voľové zacielenia. Neotročí kvantite učiva, logicky ani mechanicky neschematizuje učivo. Vždy stojí nad učebnou látkou. Hoci respektuje obsah a zákonitosti vednej disciplíny svojho učebného predmetu, vždy starostlivo zvažuje význam myšlienkových celkov pre výstavbu žiakovej osobnosti. Svoju osobnosť vždy plne angažuje vo vzdelávacom, ako aj vo výchovnom posobení. U žiakov býva obľúbený.

36.2.4 Caselmannova typológia učiteľstva

Casel-
mannove
typy
učiteľov

Z novších typológií učiteľstva sa za jednu z najprepracovanejších pokladá typológia švajčiarskeho psychológa Ch. Caselmana.⁵ Aj Caselmann si vzal za kritérium svojej typológie predovšetkým to, či sa učiteľ vo svojej pedagogickej práci orientuje viac na učenie, učebný predmet alebo na žiakovu osobnosť. Podľa toho rozdelil učiteľov na dva základné typy: *logotrop* (logos = slovo, veda; tropos = povaha), ktorý je upriamený predovšetkým na učebný predmet a doraz kladie na vzdelávanie, vštepovanie vedomostí, teoretické poznanie; *pajdotropa* (pajs = chlapec, žiak; tropos = povaha), ktorý je upriamený predovšetkým na žiaka, jeho psychický rozvoj, utváranie, formovanie. Každý základný typ má ďalšie podtypy, čím vznikajú opäť štyri. typy učiteľov:

Filozoficky
orientovaný
logotrop

Filozoficky orientovaný logotrop, pre ktorého je príznačný zápas o osvojenie, vypracovanie a prehĺbenie vlastného svetonázoru. Za svoj základný pedagogický cieľ si vytyčuje vštepíť aj žiakom pevný svetonázor podľa vlastného chápania. Tým poznačuje svoju pedagogickú prácu veľkou subjektivitou. S neúspechom sa stretáva najmä vtedy, keď žiaci nie sú dosta-

Rozpracovaná v učebnici Strunz, K.: *Pädagogische Psychologie für höhere Schulen*, v kapitole *Lehrerpersönlichkeit* (uvádzané podľa Banduru, L.: *Typy nauczycieli, Zycie Szkoły*, roč. XIV (1959), čís. 11, str. 26 a n.)

točne zrelí, resp. nie sú na náležitej úrovni prijať jeho myšlienky, alebo keď sú iného myšlienkového (svetonázorového) zacielenia. Vlastné skúsenosti a názory žiakov tento typ učiteľa totiž málo rešpektuje. Silou a hĺbkou svojho presvedčenia však silne vplýva na žiakov podobne psychicky založených.

Odborno-vedecky orientovaný logotrop je podľa Caselmanna oveľa častejší typ ako filozoficky orientovaný. Typické pre tento typ učiteľa je, že už od mladosti sa orientoval na predmet (odbor), ktorý vyučuje. Dsledkom toho je aj šírka jeho vedomostí, pričom nesmeruje toľko k abstrakciám a hĺbkam ako predchádzajúci typ. Vo svojom odbore všetko pokladá za dôležité a chce aj žiakov všetko, resp. čo najviac naučiť. Vie žiakov nadchnúť pre svoj učebný predmet, vzbudiť oň záujem, zrozumiteľne vysvetliť učivo (metodicky býva na výške), čím sa im ľahšie študuje, vie (a dá sa u neho) veľa naučiť. Teda má veľký vzdelávací vplyv. Výchovne posobí priamo menej (iba cez predmet). V požiadavkách na žiakov býva prísny, no nešetří námahou, aby ich získal pre svoj predmet, zaujal (preto často organizuje exkurzie, krúžky, zakladá zbierky a pod.). Jeho nedostatkom je často strohá prísnosť, uprednostňovanie svojho prednetu, často zaznávanie vekových a individuálnych osobitostí žiakov, prehliadanie ľudskej osobnosti (nedostatok pochopenia, uznania). Vyhranený, jednostranný logotrop nemá žiaduci ľudský kontakt, ohľad na žiakov, žiaci sa mu často odcudzujú, máva ťažkosti s disciplínou. Často robí žiakov nešťastnými a pri konštatovaných neúspechoch je aj sám nešťastný. Sám postupne dozrieva na typ vedca.

Odborno-vedecky orientovaný logotrop

Individuálne psychologicky orientovaný pajdotrop, ktorého charakterizuje úsilie pochopiť žiakovu osobnosť, vnútorne ho získať, a tak utvárať jeho osobnosť. Podstatu svojho pedagogického posobenia vidí najmä vo výchove. Príznačný je preň rodičovský vzťah k žiakom plný pochopenia a dovery, čo vplýva aj na úspech vo vyučovaní: V triede dosledne dbá o poriadok a disciplínu. Často sa u neho prejavuje úsilie vrátiť na správnu cestu aj tých žiakov, o ktorých ostatní učitelia už pochybujú a ktorým sa zdajú beznádejní.

Individuálne psychologicky orientovaný pajdotrop

Všeobecne psychologicky orientovaný pajdotrop, ktorý sa vyznačuje výraznejšími racionálnymi prvkami. V strede jeho záujmu nie je utváranie osobnosti jednotlivca, ale kladie si výchovné otázky všeobecnejšieho rázu, ako napr. ako vzbudiť záujem žiakov o menej zaujímavé učivo, ako utvárať pojmy, cvičiť pamäť, prekonať vzdorovitosť žiakov a pod. Hrozí mu pritom nebezpečenstvo, že zľaví z vecných požiadaviek na žiakov. Často sa venuje iba svojim obľúbencom. Podľa Caselmanna výskyt tohto typu je zriedkavejší.

Všeobecne psychologicky orientovaný pajdotrop

S touto dvojicou základných typov sa podľa Caselmanna kríži ďalšia, ktorej typologická vyhranenosť je podmienená všeobecným správaním učiteľa v triede. Sú to *autoritatívny a sociálny typ učiteľa*. Prvý typ sa vyskytuje skor u logotropov, druhý u pajdotropov, no maže to byť aj opačne.

Autorita- tívny typ	<p><i>Autoritatívny typ učiteľa</i> chce všetko do najmenších podrobností riadiť, všetko musí byť podľa neho, podľa jeho pokynov. Často mu chýba zmysel pre spravodlivosť, humor, láskavosť k žiakovi. Ak sa však u neho autorita spája s uvedenými vlastnosťami, môže výchovne dobre posobiť. Krajný typ sa vyhraňuje v tyrana.</p> <p>Ak sa autoritatívny typ učiteľa kríži s logotropom, charakterizuje ho najmä úsilie nanútiť žiakom svoje názory, najmä svetonázor. Ak sa kríži s pajdotropom, charakterizuje ho úsilie utvárať žiakov podľa vlastných predstáv, bez ohradu na ich individuálne osobitosti.</p>
Sociálny typ	<p><i>Sociálny typ učiteľa</i> charakterizuje tendencia prenechávať väčšiu voľnosť žiakom. Nechce vládnuť a nariaďovať, ale jeho úsilím je prebúdzat u žiakov samostatnosť a zodpovednosť. Žiakom nechce byť predstaveným, ale skor priateľom, viesť ich skor priateľskou radou ako nariaďovaním. Typické preň je, že aj pri vyučovaní ustupuje jeho osobnosť do pozadia a vyučovanie skor organizuje ako vedie. Ak má slabú povahu a keď nie je na náležitej odbornej úrovni, má spravidla ťažkosti s disciplínou, poriadkom v triede, čo sa nemože neodraziť aj na výsledkoch jeho pedagogickej práce.</p> <p>Podľa pedagogických postupov rozlišuje Caselmann ešte ďalšie tri typy: vedecko-systematický, umelecký a praktický.</p>
Vedecko- systematický typ	<p><i>Vedecko-systematický typ učiteľ sa</i> charakterizuje racionálny a systematický postup na vyučovacej hodine. Schopnosť správne vysvetľovať, krok za krokom vyvodzovať jedno z druhého bez preskokov a nejasností. Ľahko ho rozumejú aj slabší žiaci. Žiakov vedie k jasnemu, nefrázovitému vyjadrovaniu, rozvíja ich logické myslenie. Hrozí mu však tendencia schematizovať výklad, a tak utlmiť živé, jedinečné, farbisté v učive (napr. pri vyučovaní poézie), čím znechucuje žiakov v učení sa.</p> <p>Vedecko-systematický typ učiteľa treba odlíšiť od logotropa, ktorého základnou tendenciou bolo tiež smerovať k obsahu hodnot, a to nielen vedeckých, ale aj náboženských, mravných, estetických. Tento typ charakterizuje najmä vedeckosť vo vlastnom predmete a vyučovacie postupy blízke vedeckým metódam.</p>
Umelecký typ	<p><i>Umelecký typ učiteľa</i>, pre ktorého je príznačná "intuícia" pri prenikaní do učiva a silne rozvinutá predstavivosť, najmä v estetickom smere. Látku usporadúva skor morfológicky ako logicky. Charakterizuje ho názornosť a plastickosť vysvetľovania, a preto máva aj silný výchovný vplyv na žiakov, najmä mladších. Hrozí mu však nebezpečenstvo frázovitosti. Orientáciou prevažne iba na názorné myslenie žiakov zapríčiňuje nedostatočné rozvíjanie ich abstraktno-logického myslenia. Preto sa žiaci často nenaučia veľa pozitívneho.</p>
Praktický typ	<p><i>Praktický typ učiteľa</i>, pre ktorého sú príznačné osobitné organizačné vlohы (napr. organizovať skupinové vyučovanie). Pre ťažko vysvetliteľné, pochopiteľné učivo máva vždy naprúdzí príklad, pomocky, prislovie, mnemotechnickú pomocku a pod., čím napomáha jeho pochopenie a zapamätanie. Rozvíja najmä názorné praktické myslenie žiakov. Hrozí mu však</p>

nebezpečenstvo, že sa môže stať povrchným rutinérom. Tento typ sa spravidla nevyskytuje s filozoficky orientovaným typom logotropa. V spojení s ostatnými typmi býva spravidla úspešný a u žiakov obľúbený.

Popri uvedených druhotných typologických znakoch existujú podľa Caselmanna aj iné vlastnosti, znaky, ktoré však nestačia na utvorenie typu, ale uvedené utvorené typy ešte viac diferencujú. K takým sekundárnym znakom patria napr. nasledujúce póly vlastností: pokojnosť - živosť, napätosť - uvoľnenosť. Pokojnosť alebo živosť učiteľa sú z pedagogického hľadiska významné vlastnosti. Úspešná pedagogická práca si vyžaduje istú pokojnosť, ale pokoj bez nudy. Už Herbart konštatoval, že "dlhá chvíľa je pedagogickým prahriechom". Na druhej strane živosť učiteľa, ale živosť bez nervozity, môže žiakov podnecovať a strhávať k činnosti a je dobrým protiprostriedkom schematizmu a rutinérstvu v pedagogickej práci. Podobne významná je aj napätosť, resp. prísnosť a uvoľnenosť. Podľa Caselmanna učitelia "napatí", resp. prísni sa vyznačujú jasným a presným vyjadrovaním, ich postoje, gestá sú vopred určené a žiaci vopred môžu vedieť, na čom u nich sú, ako zareagujú, no prehnaná prísnosť žiakov stiesňuje. Kladne posobí aj primeraná uvoľnenosť učiteľa, kým prílišná uvoľnenosť vyvoláva aj u žiakov neurčité reakcie, nesystematickosť v práci, nedisciplinovanosť a pod., čo sa v konečných dosledkoch záporne odráža na pedagogických výsledkoch.

Za druhotný typologický znak možno podľa Caselmanna pokladať aj niektoré ďalšie učiteľove vlastnosti, ktoré hrajú významnú úlohu v pedagogickej práci. Takými sú podľa uvedeného autora napr.: stupeň učiteľovej inteligencie, svedomitosť, spravodlivosť, zmysel pre humor, učiteľova irónia, bohatstvo vedomostí a i. Miera výskytu týchto druhotných znakov u učiteľa dokresľuje potom jeho základný typ.

36.2.5 Pavlovovská typológia učiteľstva

Na typológii učiteľstva možno aplikovať aj *pavlovovskú typológiu*, s použitím kritérií *vlastností nervovej sústavy*, ako aj *vzťahu signálových sústav*. Podľa prvého kritéria vzniknú štyri typy učiteľov (sangvinik, choleric, flegmatik, melancholik), kým uplatnením druhého kritéria tri typy učiteľov (umelecký, mysliteľský a praktický typ) s nasledujúcou charakteristikou:

Učiteľ sangvinik má v sebe azda najviac predpokladov na rozvoj tých vlastností, ktoré v nemalej miere podmieňujú úspechy vo výchovno-vyučovacej práci: rýchle osvojovanie si poznatkov, pohotovosť, schopnosť rozdeliť pozornosť, uznanlivosť, veselosť, životný optimizmus, výrečnosť atď. No jeho nervový typ takisto skrýva v sebe predpoklady na rozvoj vlastností, ktoré sa vo výchovno-vyučovacom procese prejavujú negatívne. Tak sa môže u učiteľa sangvinika vyvinúť prílišná "mäkkosť", "priateľskosť" a v dosledku týchto vlastností nebude na žiakov náležite prísny, nebude

Pavlovovsk
typy učiteľov

Sangvinik

si vedieť udržať potrebný učiteľský odstup, a tým aj autoritu. U učiteľa sangvinika môže sa ďalej objaviť sklon mať obľúbených a neobľúbených žiakov, prvých najmä z radov žiakov "podlízavých", "pochlebovačov", druhých najmä z radov žiakov svojráznych, vyhnaných názorov.

Cholerik

Učiteľ cholerik má mnoho predpokladov osvojiť si isté kladné vlastnosti (ako pracovná agilnosť, intenzita myšlienkových procesov, výrečnosť, jasnosť vyjadrovania, schopnosť nadchnúť žiakov pre svoj predmet atď.), ktoré umožňujú dosiahnuť veľké úspechy najmä vo vyučovacej činnosti. Učitelia tohto temperamentu majú ďalej sklon mužne, rázne vystupovať, byť náležité prísni, mať presvedčivé a vyhnané názory a pod., čo má obyčajne za následok, že často majú hodne "stúpencov" a "obdivovateľov" v triede. Temperament cholerického učiteľa však skrýva v seba viaceré predpoklady na rozvoj vlastností, ktoré mažu negatívne vplývať najmä vo výchovnej zložke výchovno-vyučovacieho procesu a prejavíť sa v nedostatku pedagogického taktu. Takýto učiteľ sa môže stať napr. príliš panovačným a potláčať mienku a individuálnosť žiakov. Takisto maže častejšie "vybuchnúť" a tieto výbuchy hnevu a zlosti posobia neraz priamo otrasne na nervovú sústavu žiakov, najmä nervove slabších, ustrašenejších, bojazlivejších. K cholerickému temperamentu patria najčastejšie učitelia, ktorých sa žiaci boja, "trasú sa" pred ich hodinou a mávajú strach a trému pred odpovedaním. Pre svoj sklon k afektívnemu správaniu sa učitelia tohto temperamentu mažu často dopúšťať aj takých činov, ktoré sú predmetom posmechu, žartov, vtipov žiakov - čím strácajú u nich autoritu. Častá nervozita a náladovosť, ktorá je často príznačná pre učiteľa tohto temperamentu, posobí škodlivo, pretože sa neraz priamo prenáša na žiakov, znervózňuje ich a rozladuje. Ich často typická nervózna netrzeplivosť sa prejavuje najmä pri skúšaní - sú nedečkaví, žiadajú rýchlu, vecnú a krátku odpoveď, a keď sa tak nestáva (najmä u flegmatických a melancholických žiakov), hneď ich posadia, niekedy dokonca prv, než začali odpovedať. Učiteľ cholerik i pri úprimnom úsilí byť spravodlivý trestá niekedy pod dojmom svojich citov nespravodlivo, príliš prísne až kruto. Takisto môže podliehať náladám a byť neobjektívny pri hodnotení žiakov (najmä pri známokovaní).

Flegmatik

U učiteľa flegmatika môže veľmi blahodárne posobiť na žiakov jeho pokoj a rozvaha, na osvojenie ktorých má najväčšie predpoklady a v dosledku ktorých sa utvára v triede optimálne ovzdušie pre duševnú prácu. Sklon k pohodliu a ľahostajnosti učiteľa tohto temperamentu môže však viesť k prehliadnutiu mnohých "malých" chýb a nedostatkov v učení sa a správaní žiakov, ktoré sa týmto upevňujú a škodlivo vplývajú na ich ďalší vývin, najmä disciplinovanosť a svedomité plnenie školských povinností. Škodlivo môže vplývať aj nerozhodnosť, ktorá je častou typickou vlastnosťou učiteľov flegmatického temperamentu. V učebnej práci učiteľov flegmatikov sa môže prejavíť šablónovitosť, monotónnosť a jednotvárnosť, ktorá žiakov nudí a ubíja, prípadne málo podnecuje ich myslenie k tvorivej práci.

Melancholický učiteľ máva obyčajne "psychologický cit" pre posúdenie a pochopenie správania žiakov. Napriek tomu má predpoklady dopúšťať sa chýb najmä v tom, že často je príliš uznanlivý, pri chybách žiakov dlho mlčí, ťažko sa odvažuje k ráznejšiemu opatreniu, takže si žiaci všetko dovoľia (v triede je nedostatočná disciplína, žiaci si neplnia svoje povinnosti a pod.), a keď už potom začne trestať, robí to často hrubo a búrlivo, čo má obyčajne iba negatívne výchovné následky (strach u žiakov, resp. posmech z učiteľa). Lahostajnosť učiteľa melancholika k previneniu žiakov, resp. jeho hnevliivé výbuchy stúpajú s jeho únavou, vyčerpanosťou. Rýchle sa dostavujúca únava u učiteľov tohto temperamentu sa často prenáša aj na triedu.

Melancholik

Učiteľ umeleckého typu má predpoklad na živý, názorný výklad, na druhej strane hrozí nebezpečenstvo, že nebude dostatočne rozvíjať abstraktné, slovo-logické myslenie žiakov, schopnosť vyvodzovať z daných predpokladov správne závery a schopnosť zovšeobecňovať.

Umelecký typ

Učiteľ mysliteľského typu, naopak, máva obyčajne predpoklady na správne rozvíjanie myslenia žiakov. Sú však obavy, že jeho výklady budú málo konkrétne a názorné, poučky nedoložené príkladmi a že ich tak žiaci, najmä slabší a v nižších ročníkoch, dostatočne hlboko nepochopia, nebudú vedieť aplikovať v praxi, teda ich vedomosti budú trpieť formalizmom.

Mysliteľský typ

Učiteľ praktického typu má predpoklady na vyvážené používanie slova a názoru vo vyučovaní, účinnú organizáciu svojej práce, na spájanie teoretického vyučovania s praktickým životom.

Praktický typ

Celkove o jednotlivých typoch učiteľov treba konštatovať, že nijaký typ nie je sám o sebe dokonalý. Pritom čím má istý typ viac znakov opačného typu, tým lepšie, lebo tým menšie je nebezpečenstvo jednostrannosti.

Záverom k typológii učiteľa treba nanovo zdorazniť istú problematickosť nejakých "vyhranených", "čistých typov", Typológia učiteľstva sa nesmie chápať schematicky. Typ vzniká abstrakciou a ako každá abstrakcia ani typ nevystihuje plne živú, konkrétnu učiteľskú osobnosť. Typ v takej čistej podobe, ako je charakterizovaný, v živote takmer neexistuje. Napriek tomu znalosť typológie učiteľstva môže byť - ako sme úvodom spomenuli užitočná učiteľovi samotnému, ako aj vedeniu školy, ktorému máže pomôcť skor preniknúť do zložitého komplexu učiteľských osobností v zbore a skor a lepšie poznať jednotlivých učiteľov. Vedomie rozmanitosti učiteľských osobností, viacerých "typov" by malo nabádať aj k výchove a potrebe vzájomnej tolerancie v učiteľskom zbore.